

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Бошковића Радосава* (Београд),
д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.* (Скопље), д-ра *Нахшичале*
Рајка (Љубљана), д-ра *Раковића Франа* (Љубљана), д-ра *Скока Петра*
(Загреб), д-ра *Шевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе*
(Скопље), д-ра *Хрстић Маџа* (Загреб)

XVIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1949—1950

ИЗ ИСТОРИЈЕ ПРОУЧАВАЊА ПОРЕКЛА НАЗИВА МЕРОПАХ

Меропси су били најмногобројнији зависни ратарски сталеж у Србији средњег века. Њихов положај познат нам је и из повеља, али најважнији извор за упознавање стања, права и дужности меропаха јесте Душанов Законик.¹⁾ Њихово име много је занимало већ преписиваче овога нашега правнога споменика, јер им је у каснијим вековима постало неразумљиво, па су га они измењивали или другом речи замењивали. С престанком српске државне самосталности разбила се, наиме, и степенаста структура ранијег друштва, те су ознаке за неке друштвене слојеве пале у заборав или остале као не потпуно јасни рудименти у живом народном језику. Меропси су из њега потпуно ишчезли. То много отежава проучавање порекла и значења ове речи. Не зна се поуздано да ли је то трачки назив, доспео нам преко Грка, или грчки. Па не само то, него се не зна ни да ли је меропах словенска или је албанска реч. Било би довољно разумљиво када би се само из научне радозналости испитивало порекло и значење речи меропах, али осим ове сасвим оправдане жеље има још важнијих разлога да се утврди порекло речи меропах, јер када би се у томе успело, много би се олакшало испитивање положаја меропаха у старој српској држави. У имену је символ садржине појма, до кога је нама највише стало.

У једној од најважнијих збирки докумената о зависним ратарима у Византији, у Вазелонским актима, речено је о изворима за упознавање њихова положаја ово:

¹⁾ Меропси се спомињу први пут под тим именом и с изређаним тадањим својим дужностима у повељи краља Владислава: *Споменик*, II', 1890, 6—7. *Новаковић С.*, Законски споменици, 1912, 589—92 и *Соловјев А.*, Одабрани споменици, 1926, 27—31. О једном додатку повељи краља Владислава и о погрешкама у издању Љ. Стојановића (Споменик, III, 1890, 6—7): *Грујић Р.*, Једна доцнија интерполација у хрисовуљи краља Владислава I (1234—1242) за манастир Бистрицу у Полимљу, Гласник Скоп. научн. др., XIII, 1934, 200—3.

„Как это ни странно, в памятниках византийской письменности, касающихся крестьянского сословия, громадное большинство которого скрывается под именем париков, не сохранилось ни одного специального трактата, посвященного описанию быта, условий жизни, характеристике отношений крестьянина к господину, на земле которого сидел он, и других сведений, без которых физиономия византийского парика, т. е. зависимого крестьянина, остается весьма бледно очерченной“.¹⁾

То важи, још у већој мери, за Србију, јер ми не располажемо ни са саставом садржине и природе трактата Козме магистра, који не смемо, међутим, нипошто превидети, пошто и он расправља о положају парика на манастирским имањима, а и нама су за Србију ипак најбоље познати односи мерапаха према манастирским властелинствима.

Осим истакнутих разлога за важност проблема о називу зависног ратарског становништва у средњевековној Србији има још један, који не сме бити превиђен: У покушаје за разјашњење имена мерапаха увукле су се с методолошког гледишта недопустиве погрешке, које су ово питање завеле на криве стазе и на тај начин веома отежале његово научно решење. Преко је потребно указати на те погрешке и криве стазе као такве утврдити. У науци се веома често на тај начин пронађу прави путеви за решење замршених питања.

А проблем о пореклу назива мерапах несумњиво је веома замршен. Сви прилази његовом решавању већ су отворени и окушане су неколике научне методе да се с њим изађе на крај. Пре свега, наравно, филолошке и лингвистичке, којима су у помоћ привучена историјска и правна обавештења и истраживања. Јако је занимљиво да је давно пре рођења социологије као науке примењена — наравно несвесно — и типично социолошкога метода за откопавање корена назива мерапах. Но мржина прилаза и многоврсног примењених научних метода нису, нажалост, омогућиле једно прихвативо решење. Име мерапах је до данас остало научна загонетка.

Ја сам мишљења да је најпоузданији пут ка решавању овако мучних проблема у прегледу досадашњих покушаја који, разуме

¹⁾ *Успенский Ф. И. и Бенешевич В. В.*, Вазелонские акты, Госуд. публ. библ. в Ленинграде, Серия V, *Orientalia*, No 2, 1927, XXXVI. *Charanis P.*, The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire, *Dumbarton Oaks Papers* IV, 1948. Упор.: *Byzantinoslavica*, X, 2, 1949, 299—302 (M. Paulová).

се, имају научну основу и исту такву сврху. Значи, не свих. Зато ћу ја пустити да прођу испред вас, како бисте их добро промотрили, неколики покушаји разјашњења речи меропах, писане као меропах, неропах или иначе.

II

У првом издању Душанова Законика, по рукопису Петра и Саве Текелија, меропси се уопште не спомињу. О меропшини и меропсима у Законнику је, како се зна, реч у чл. 34, 67, 68, 139, 156 и 201. Овде ће бити реч само о меропсима, дакле о чл. 67, 68, 139 и 201, где се баш они под тим именом помињу; пошто се чл. 201 налази само у Раковачком рукопису Законика, остају три члана о њима за претрес. По рукопису Текелија тичу се меропаха чл. 32, 33 и 79.¹⁾ Преписивач овога рукописа изменио је, међутим, реч меропах у чл. 32 и 79 у посадник и оставио ју је само у чл. 33. Кад је измењивао израз меропах у посадник, он је добро наслутио о чему се ради, јер је реч посадник извео од старог словенскога посадити, посаждати = καθίζειν, τιθέναι; collocare и сасвим тачно схватио је као colonus, иако ова реч долази од colo. Издавач рукописа Текелија у Рајићевој Историји оставио је посаднике из 32 и 79 чл. Законика, а у чл. 33 место *меропохомь*, како стоји у рукопису, унео је реч „мера“²⁾. Меропаха, како се види, у првом издању Законика уопште нема, али то не значи да је из њега избрисан и сам појам за њих. Јован Христијан Енгел врло добро је схватио о чему је реч у сва три случаја: Посаднике из 32 члана написао је као „Die Podsadniken“, али је у загради додао „Colonisten“; то су заиста и били.³⁾ „Мера, по којој уставъ и законъ по всей земли“, како почиње 33 члан, преведена је: „Ausmaas, nach deren Vorschrift und Satzung die Leute auf allen Gründen zu arbeiten haben“, а у примедби је довољно луцидно речено за ову меру: „d. h. Urbarium in Serwien“. То и јесу урбарисална одређења како их позна Запад, за који је Енгел и писао. Натпис чл. 79 „О Посадницахъ по Царевой земли“ превео је Енгел „Von den Grundbauern im Zaarischen Reich“ и спустио у примедбу опет тачно наслућену чињеницу: „Anhang zum Serwischen Urbarium.

¹⁾ Тачно издање рукописа Душанова Законика из библиотеке Текелија од Јована Борђевића: *Летопис*, 99, 1859, 26-50; чл. 32 и 33 на 33 страни, а 79 на 43.

²⁾ Ранчъ I, *Исторія*, IV, 1795, чл. 32 и 33 Душанова Законика на стр. 250, а 79 на стр. 262.

³⁾ *Engel J. Ch.*, *Geschichte von Serwien und Bosnien*, 1801, превод чл. 32 и 33 Душанова Законика на стр. 298, а чл. 79 на стр. 305.

Klage des Unterthanen wider den Grundherrn“. Почетак самога члана „Посадникомъ уставъ по Царевой земљи“ превео је „Gesetz für die Grundbauern des Zaarischen Gebiets“.

Како се види, у првом издању Душанова Законика и у немачком преводу по њему сачињеном нема уопште помена о меропсима, под тим именом, иако је њихов положај у друштву и у држави већ на самом почетку XIX в. довољно тачно схваћен, о чему одлично сведочи Енгелов превод, коликогод он, иначе, био начичкан погрешкама. Име меропах остало је, дакле, и после првог издања Душанова Законика покривено тамом непознавања.

У другом издању Душанова Законика, Георгија Магарашевића, ред чланова је веома поремећен и они сами понегде искидани. Зато није лако пронаћи оне одлуке Законика које се односе на меропхе. Члан 67 доспео је на крај члана 36, како су овде бројани (Летопис, 14, 1828, 57), а члан 68 унесен је као почетак члана 37, који је овде здружен чак са чланом 101 (*Ibidem*). Најважнији члан Душанова Законика, који се тиче меропах, 139, доспео је у овом издању између члана 80 и 174 (*Ibidem*, 55). Пошто је ово издање по Раковачкоме рукопису, то у њему има и 201 члан Душанова Законика по Новаковићеву издању. Он је унесен после члана 108, који је варварски покидан: Почетак у Летопису 15, 1828, 48, а крај у Летопису 14, 1828, 61!

Одмах после овога члана с нечовечном казном за одбегла меропха долазе премудри и човекољубиви савети, рђаво штампани, с овим почетком: „Дѣче съгрѣшенїа ѡставати не ѡмѣщениа неже некіе неповинне мочити“; значи, нема тортуре; сам члан 201 Душанова Законика није без замерке штампан (Летопис, 15, 1828, 48—9), али и код Новаковића је, бојим се, испало „нио“ испред „ништо“ (146).

Реч меропах претставила се ученој јавности први пут 1828 године и то и у сингуларном и у плуралном облику, способна за научна истраживања. Могло се тачно видети са 57 стране 14 књиге Летописа да је номинатив једнине меропх, а номинатив множине меропси; датив множине је записан меропхом.

У овима временима страснога филологисања, и са стране стручњака и нестручњака, јамачно је ова чудна реч изазивала смела домишљања љутих етимолога. Но ми не знамо за њих, и биће да је највећи део таквих довијања заостао у усменој књижевности доконих разговора и узрујаних препирки. Пред јавност су ступили покушаји разјашњења речи меропах у њеном друкчијем облику, као неропах, како је овај назив за зависне српске

ратаре средњега века записан у Ходошком рукопису, који је, с три друга рукописа Душанова Законика, понео Павле Јосиф Шафарик када је пошао из Новог Сада.

Ходошки рукопис је без икакве двојбе много старији од Раковачкога, писаног на самоме почетку XVIII в. Стога је сасвим разумљиво што га је П. Ј. Шафарик узео заједно с Раковачким за основу свога издања Душанова Законика, снабдеведенога његовим немачким преводом и драгоценим примедбама, у књизи: Kucharski A., *Antiquissima monumenta iuris Slovenici*, 1838. Једна од тих примедба јесте и први научни покушај да се разјасни значење речи меропах, која је П. Ј. Шафарик у већ била позната у обадва своја облика. Ево је:

„meroph, richtiger in der Hs. 1390: „neroph“ agricola Bauer. Dieses Wort kommt nur in diesem Gezezbuch vor! — Es ist wahrscheinlich altslaw., zusammengesetzt aus nur terra Erde, und phnu, pahaju aro ich ackere: daher agri — cola. Neroph ist die ältere Form, nicht meroph. Die Neuere Serben setzen oft m st. n, micina st. nicina, mestve st. nestve, počimati st. počinati etc. Jetzt ist meroph in ganz Serbien unbekannt“.¹⁾

П. Ј. Шафарик је мислио да сме, с много опрезности, рећи да је неропах старословенска реч и усудио се раставити је на њена два саставна дела. С овим тумачењем јамачно и сам није био задовољан, јер је скоро истодобно поставио другу хипотезу о пореклу речи меропах, и опет у облику неропах. Тај покушај је унесен на много приступачније и утицајније место, у његове *Slovanské starožitnosti*, које су почеле, у свешчицама, излазити 1837 године. Говорећи о народима трачкога племена, он на четвртом месту говори о Норопсима, за које је двоје претпостављао — прво, да су били Трачани и да су становали око Кратова, Скопља и Штипа, те друго, да су они дали име неропсима или меропсима. То ни једно ни друго није тачно, али Шафариково тумачење било је од тако дугога и толико пространог утицаја да се мора овде саопштити:

„*Noropes*, lid thracký, obývali druhdy v krajince Paonii, na severozápadním pomezí Macedonie, na řece Axius čili dnešním Vardaru, v okolí měst Kratova, Skopje, a Štipu. Bylit' oni nepochybně nejstarší kovkopové Evropy naši, o nichž nás památka došla. Nebot' již Homer, jak já se domýšlím, podlé nich nazval νόροπα χαλκόν (lucidum aes) (Homer II. II. 578. XI. 16. Odyss.

¹⁾ *Kucharski A.*, *Antiquissima monumenta iuris Slovenici*, 1838, 136.

XXIV. 466—499), ačkoli vykladači jeho, nerozumějice tomu slovcí, divně je překrucují a tlumočí. Podlé Stephana Byzantského Epaphroditus, mluvozpytec z věku Neronova, připomíná město Norakos (Νωράκιος) v Paeonii. (Steph. Byzant. De urb. ed. Amst. 1678 F. p. 502. not. 228. Vykladači opáčně a nemístně slovice Paeonia na Pannonia proměňují). Clemens Alexandrinský o nich toto poznamenal: „Noropes, národ Paeonie, nyní Norici prozváni, vzdělávali kovy (χαλκόν), a první železo cidili“ (513) (t. ocel hotovili) (Clem. Alexander. Stromatum I. I. ed. Par. 1641. Fol. p. 307). Zdet' Noropové tito již s Noričany, tolikéž kovkopy, a v římské době nad onyno proslulými, změtení jsou. Clementa do slova vypsál Eusebius. (Euseb. Pamphil. Praeparat. evang. I. X. c. 6). Suidas homerické νῶροψ χαλκός vykládá skrze νῆ a ὄρῶν, jakoby nevzhledný pro leskot svůj (nápodobně novější skrze ἤνοψ), a však při tom i výklad Epaphroditův opětuje. (Suidas S. v. νῶροψ). Podlé mého zdání pozdější spisovatelé původní tyto Noropy v Paeonii smátli s Noričani v Norikum, čili, jakž oni říkali, v Pannonii. Samo slovice νῶροψ snad co do prvku a skladu svého ode slova μέροψ (homo) není rozdílné; nebo souhlásky ν a μ často se střídají. (Μεροπίς sloul někdy i Ostrov Cos, a osobní jméno Μερόπη známo jest. Výklad prvku slova toho u řeckých jazykozpytcův jest lichý a nejistý. A Thrakův neri, zdá se, vyznamenávalo člověka, muže, jako podnes u Arnautův). Tim způsobem onino Meropes, v rudných horách Pangaeu a Rhodope, v podkraji řeky Nestu čili nynější Mesty, o nichž nám letopisové středního věku, jmenovitě Kantakuzenus, Nicephorus Gregoras a j., vypravují, (Kantakuzen. ed Par. II. p. 574. Niceph. Gregor. ad. a. 1345. Stritter Mem. popul. II. 864. 874), dobře mohou býti potomkové dřevních Noropův paeonských. Bud' jak bud', o tom nám pochybovati nelze, že slůvko neropch, mn. č. neropsi, čili s pozdější záměnou souhlásky n v m (Srov. strrb. nicina (tuber), mezinac (filius postremus), nestva (tibiale coriaceum), počinati (incipio), načín (modus) a j. s. nsrb. micina, mezimac, mestva, počimati, načím a. j.; čes. Mikuláš (Nikolaus) a j.), meropch, meropsi (oboje zajisté forma v rkp. se čte), jimžto ve dřevních srbských a jak se domýšlím i bulharských zákonech sedláci a poddani se vyznamenávají, pošlo původně od těchto Noropsův, jež Slované okolo 1.500 po Kr. v Paeonii zastihli a sobě podmanili. (Zákony srbského cara Štěpana Dušana podlé rkp. ok. 1390: nerop'ch, pl. nerop'si (rusticus, subditus), nerop'sina (ager rusticus), podlé rkp. 1700: merop'ch, merop'si, merop'sina. Ve přeložení Matouše Vlastara ok.

1335: ot žitelstva posilati v žitelstvo, rekše v meropšinu. Rkp. Oповský 1. 1495.). Což spolu novým jest důkazem, že onino prastari Noropsové zde, nikoli pak v Norikum hledáni býti museji. Hory ty bliže Kratova, Nového Brda, Leskovce atd., byly v celém středním věku na železo, (514) měď a stříbro přebohaté, a jsou na dile ještě až podnes, ačkoli ode Turkův zanedbané. Dnešním Srbům a Bulharům slůvka neropch a neropšina, pokud já o tom zprávy mám, již naskrze nejsou známa.“¹⁾

Ja сам имао на уму овај покушај тумачења речи меропах када сам раније истакао, да је пре рађања социологије као науке учињен типично социолошки напор да се разјасни порекло речи меропах. Модерна социологија је, како се добро зна, неуморна у доказивању, како се велике народне масе никада нису селиле, већ само ратници, завојевачи. Они, тврди се, поковавају мирољубиве, ратовању невеште, становнике плоднијих и од себе културнијих области, правећи тако од слободних народа зависне насељенике, којих име постаје синоним за подложно становништво. П. Ј. Шафарику ове нове и смеле претпоставке — за Србе и Хрвате најбоље познате преко Гумпловићеве теорије о природи наше сеобе на југ — нису биле ни у слутњама а камо ли у јасној свести, него је он склопио своју претпоставку на основу сличности сазвучја Норопси и неропси. Невоља му је била не мала, а она покатакд није добар учитељ. Није била ни овде. П. Ј. Шафарик се није држао само тобожњих трачких Норопса, него се латио чак и Омира, познијих грчких писаца, па и византинских историчара, Јована Кантакузина и Никифора Григоре, да би подупро слаб сталак своје хипотезе. Најбоље би, наравно, било, када би се из целог разлагања Шафарикова могло утврдити да му је ослонац на византинске писце XIV в., из доба Душанова Законика, био најјачи и најоправданији, јер је и он сам јасно осећао да би Норопи могли бити исто што и Норици, дакле далеко од српских земаља; његов унук, Константин Јиречек, је у једној ученој примедби истакао да му је дед био на погрешном путу док је верорао да већ древни Омир зна за Норопе у нашим странама; не, исправљао је он деда, њих спомиње тек Климентије Александријски, и док пише о њима сигурно мисли не на неки трачки народ на Балкану, него на Норичане, одлично познате као рударе и коваче.²⁾ Тако

¹⁾ *Šafarik P. J.*, *Slovanské starožitnosti*, 1862. 513—5. У првоме издању *Slowanské starožitnosti*, 1837, налази се ово веома важно место на стр. 380—1.

²⁾ *Иречекъ К.*, *Исторія Болгаръ*, переводъ Ф. К. Бруна и В. Н. Палаузова, 1878, 138.

би отпали Норопси као извор имена неропаха или меропаха, али они се и даље потежу као народ трачкога порекла, који је дао име српским меропсима. Чак то тврди и стриц Константина Јиречека, Херменегилд, који није пошао за ученим синовцем:

„Meropchové tuto jmenovani pokládati se museji za potomky starého plemena kmene thráckého, jenž šli Neropsi, Noropes, a známi bili co zdatni kovkopové.“¹⁾

Када се при постављању једне хипотезе слути да јој један постављени подупирач није довољан, онда се — можда и несвесно — подмеће други, али тај често још више искриви и олабави положај постављене претпоставке. Тако се догодило и П. Ј. Шафарику, када је поред тобоже трачких Норопа споменуо и Кантакузинове и Григорине тобожње меропхе. Ни с њима задовољен, он је потсетио и на могућност слагања значења трачке и албанске речи, по којој би меропси значили исто што и људи, а с тим би се значењем дала помирити и омирска реч μέροσι, која је — јачо се онда веровало — синоним за βροτός, άνθρωπος.

На почетку свога разлагања ја сам истакао, како су чињени покушаји да се реч меропах изведе из трачкога, грчкога, албанскога и словенскога корена. Сви ти покушаји учињени су стварно већ од П. Ј. Шафарика, чије разлагање о Норопсима у Старожитностима претставља колико учену, толико и опрезну и духовиту читаву малу студију. Ако она није успела да се хипотезе учињене у њој прихвате као чиста истина, оно је њена несумњива заслуга што је јасно као дан указала на могућност неколиких извора за разјашњење речи меропах. Преведено на учени језик, то значи да је цели проблем веома сложен и не лако решив.

П. Ј. Шафарик био је свестран слависта, дакле и словенски филолог и лингвиста, али с претежним занимањем за историју књижевности, где је стекао бесмртне заслуге. И Фрањо Миклошич је растао и развијао се са развитаком простране славистике, која је, од велике чести, његово дело. Но и поред своје несумњиве свестраности, он је ипак изнад свега филолог и лингвиста, па ипак је у тумачењу порекла и значења речи меропах пошао за П. Ј. Шафариком: У своме досад ненадмашеном „Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum“ (1862—5) рекао је за реч меропах ово:

„меропзхъ v. неропзхъ“, а под неропх стоји „меропзхъ m. ser-vorum genus отроци и неропси duš. 57. неропхомъ законъ duš. 58. цо оуработа неропхъ duš. 58. неропхомъ въ земли

¹⁾ Jireček H., Prove, Historický slovar slovanského práva, 1904, 163.

царствѣ duš. 119. меропѣхъ duš. 205. mon.-serb. 489. меропѣхъ mon.-serb. 83. quinquies cf. μέροτες apud Cantacuzenum et Nicephorum Gregoram šaf.-star. 361“.

Колико год су Шафарикове Старожитности чувено и утицајно дело, толико их ипак у овоме надмашава Миклошичев Лексикон, који досад није ничим ни сличним, а камоли бољим, замењен. Значи — Шафарикове Старожитности важе као делимично јаво застареле, док је Миклошичев Лексикон у рукама свих данашњих испитивача словенских језика свакога дана.

Ко год прочита Миклошичево разлагање о речи меропах, он мора помислити да га треба разјашњавати с μέροτες, код Кантакузина и Григоре, које је он нашао као сведоке код Шафарика. Но не баш у томе облику. Шафарик, истина, наводи реч μέροψ, али само ради тога да би истакао њезину сличност с νῶροψ и потегао тако чак до Омира, а када жели да потсети на Кантакузина и Григору, тада пише да Меропес ове обојице могу бити потомци стародревних Норопа; он је реч Meropes написао латиницом, с великим почетним М, а Миклошич је латиницом написано Meropes пренео на грчки алфавит, с малим почетним μ; тако су српски меропси изједначени с тобожњим Кантакузиновим и Григориним μέροτες. Ови, међутим, тамо уопште не постоје ни као име народа, како се може помислити по Шафарику, ни као име реда људи, како би излазило из Миклошичева разлагања.

Како је дошло до тога да два научењака тако високих способности, као Шафарик и Миклошич, пођу рђавим путем и за собом оставе читаву поворку нетачних схватања? Шафарик је показао правац у коме се може наћи одгонетка. Поред помена, наиме, Кантакузина и Григоре он наводи код првога и страну паришкога издања, а код другога само дотичну годину с тобожњим поменом Мeroпа. У наставку је продужен цитат с упозорењем на Штритерову марљиво сабрану збирку византинских извора за прошлост словенских и суседних народа: Stritter, II, 864, 874. Како је добро познато, овде се грчки писци нижу у латинском преводу, и само су најважнија места саопштена у оригиналу. А да ли код Кантакузина, савременика цара Душана, постоје μέροτες, како стоји код Миклошича? Доиста не. У приказу сукоба с одметником, да не рекнем хајдуком, Момчилом спомиње Кантакузин област Мeroпе, а не народ Мeroпа или ред људи мeroпа:

»τὰ ἐν τῇ Μερόπῃ φρουρία προσεχώρησαν«. У латинском преводу „castella Meropes“ (Ed. Bonn. II, 1831, 402) »καὶ τὰς κατὰ τὴν Μερόπην ἄλλας κόμας οὐκ ὀλίγας οὖσας«. У латинском

преводу „castella et vicus praeterea Meropes“ (ibidem, 403). »πέμψαντες δὲ καὶ πρὸς Μομιτζίλον, ὃς τῶν κατὰ Μερόπην φρουρίων καὶ τῶν ἄλλων νομάδων...« У латинском преводу за нас овде важно место „castellorum Meropes“ (ibidem, 421). »καὶ τῶν κατὰ Μερόπην φρουρίων ἦρχε πάντων (sc. Μομιτζίλος) καὶ μέχρι Μόρδας προεχώρησε«. Латински „et oppidula Meropes tenebat omnia...“ (ibidem, 520).¹⁾

Шафарикови Меропес пренесени су из латинскога превода, где је Меропес генитив сингулара, по грчком, а не номинатив плурала, како излази из његова разлагања и, још више, из транскрипције Миклошичеве као μέροπες, код које се мора мислити на номинатив сингулара μέροψ, а не Μερόπη, како у збиљи стоји код Кантакузина. Ово име ја нисам нашао код Григоре, где се описује борба с Момчилом; име Момчилово он пише Μομιτίλας.²⁾

Кантакузин не спомиње, дакле, никакав народ Меропе, како излази из Шафарика, нити ред људи меропе, како се мора мислити по Миклошичу. Цела забуна има двострук корен — жељу да се за собом не остави загонетка и ослањање на латински превод византинскога историчара.³⁾ Те Меропе, извучене из латинскога превода Кантакузина, доводио је Шафарик у везу с трачким Норопсима, које ћете узалуд тражити у брижљиво састављеним списковима познатих трачких племена.

Ништа не би било даље од мојих намера него ако би се из мога разлагања извела нека општа осуда метода рада Шафарикова и Миклошичева. То мени није ни на крај памети, и ја јесам и остајем у првим редовима свих оних који никада не заборављају дубину и ширину научних напора ових великих слависта, које је у њихову раду водила неугасива жеђ за научном истином и непоколебива љубав према Словенству. Обојица могу поднети — и подносили су — и много крупније замерке од ових, а да то није ни труни њиховом научном угледу нахудило. Било би, међутим, сасвим против њиховога научнога духа, када би се у уображеној бојазни за њихов углед њихове погрешке зеташкавале или чак

1) Из Јиречекове Историје Бугара да наведем само неколико важних речи о Момчилу: „...Кантакузинъ назначилъ его намѣстникомъ области Меропской (въ южној Родопѣ)“. *Иречекъ К.*, о. с., 398.

2) Ed. Bonn., II, 1830, 727—9, ad app. 1845.

3) И П. Ј. Шафарик поступао је као већина његових савременика и множина потоњих писаца — наводио је места из византинских писаца у латинском преводу: напр.: Necephorus Gregoras bemerkt zum J. 1271: Institutum hoc“... etc. *Šafarik P. J.*, Geschichte der serbischen Literatur, 1865, 58.

свесно као такве понављале. То би, стварно, било понижење високих тежња Шафарикових и Миклошичевих, јер су и они све своје научне напоре сматрали само степеницама у стремљењу за вишим успесима.

У своје Етимолошком речнику словенских језика (1886) Миклошич је углавном поновио што је раније написао. Из тога се види да у том дугом размаку времена није успео наћи неко боље решење:

„*meropŭhŭ*: as. *meropŭhŭ colonorum genus meropŭhŭ adj. meropŭhŭna, daneben neropŭhŭ, neropŭhŭna* — gr. *μεροπες bei Cantacuzenus und Nicephorus Gregoras.*“¹⁾

Много се мора жалити што Е. Бернекер није унео у свој Етимолошки речник покушај тумачења речи меропах.

Ђуро Даничић у своје Рјечнику из књижевних старина српских (1863—4) није уопште улазио у испитивање порекла речи меропах, него је дао само стварно тумачење и марљиво израђен списак места из српских извора, где се меропси спомињу; но и тај је сада непотпун:

„*мѣропѣхъ, colonus cuiusdam conditionis, ... било их је на земљама црквеним и властеоским и краљевским или царским, и чија бјеше земља оному бјеху дужни радити и нешто давати и плаћати, а осим те земље могли су имати и своје баштине.*“

У своје „Основе српскога или хрватскога језика“ (1876) и у своје „Коригене с riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku“ (1877) он реч меропах никако није хтео ни уносити. Ја из тога закључујем да је ни он није сматрао словенском и српском као ни Миклошич.²⁾

На сасвим нову научну основу покушао је поставити тумачење речи меропах А. Вираг, наиме, на живи народни говор. Вираг је под Учком и у Крају чуо реч *саморах* за крупнију врсту јечма, који се, иначе, пре ступице мора намочити, „*dočim se samорах*

¹⁾ *Miklosich F.*, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1886, 192. Веома ратоборни и у критици често заиста неумерени, А. Брикнер, није умео дати никакву другу етимологију ове речи у својој веома опширној оцени Миклошичева Етимолошког речника: *Archiv für slav. Phil.*, XI, 1888, 112—43.

²⁾ *Miklosich F.*, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, *Denkschriften Wiener Akad. der Wissenschaften*, Phil.-hist. Classe, XV, 1867, 38:

„*meropŭhŭ, neropŭhŭ m. aserb. colonus cuiusdam conditionis, danič. Nach šaf.-starož. 20. 4. von dem Völkernamen neropes, meropes abzuleiten.*“

sâm „hve“ va stupce“. То га је сетило на меропах, што он раставља у mēro и рѣх (pahati, puhati, trijebiti): „Potom мерорѣх znači љовјека, који stalnu mjeru žita trijebi“.

Томо Маретић жали што Вираг није забележио генитив од саморах-саморѣх или саморѣха. Ако би било ово друго, онда би било тешко изједначити оба рах; мѣропѣхъ, ген. меропѣха.¹⁾

Овај Вирагов покушај није достојан да буде споменут у „Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika“ Југославенске академије у шестоме тому, који су уредили П. Будмани и Т. Маретић. С много опрезности овде је начињен спој од етимологијѣ, Шафарикове и Миклошичеве:

„Postanje riječi nije sasvim jasno, ali se može misliti, da je postala od narodnoga imena Μέροπες, kako se nekad zvalo nekakav narod na balkanskom poluostrvu u planini Rodopi. P. J. Šafarik slov. starož. 381. Razvoju značenja Μέροπες — меропси odgovarao bi razvoj, što ga vidimo u riječi vlah, koja je u staroj srpskoj državi značila pastira; a upravo je Vlah osobito narodno ime (ovi su pastiri doista isprva bili po svojoj narodnosti Vlasi tj. Rumunji“.²⁾

Напредности у томе заиста нема, али уздржљивости и на претек. Та није драга радозналим нестручњацима; може бити да уредништво Рјечника није заборављало да се реч меропах налазила само у српској говорној области, и то на њеном источном делу, па нису тражене аналогije у хрватским крајевима, и то на њихову скоро западноме рубу.

В. Мажуранић унео је у своје „Prinose za hrvatski pravno-povjestni rječnik“ реч меропах тек у „Kazalo“ (X, 1922, 1739), с оправдањем: „samo u srbskih izvorih. Ima biti ime naroda (Bogusl. I, 185. II, 260. Neropes, Noropes); u srb. pravu služi i poslije za rusticus, sudbitus“; позивање на смела маштања Богуславскога збиља не улива поверење.

Ја не заборављам на своје обећање да нећу без пробирања низати све покушаје тумачења речи меропах. Али и поред њега нипошто се не сме обићи кратко и разборито разлагање К. Јиречека о меропсима, с једним тихим уздахом на крају:

„Seit dem 13. Jahrhundert heisst der Kolone in den serbischen Urkunden und Gesetzen mēroph, im Plural mēropsi, Patronymikon mēropšič, das Gut mēropšina. Der Name kommt nur

¹⁾ *Virag A.*, Откле је рјеч мѣропѣх? Наставни вјесник, I, 1898, 79—80.

²⁾ *Rječnik Jug. Akad. hrvatskoga ili srpskoga jezika*, VI, 1904—10, 607.

im Osten des Landes vor; im Westen, in der Zeta oder in Travunien und Zachlumien, ebenso in Ragusa und Cattaro ist er unbekannt. Sein Ursprung ist dunkel“. У примедби: „Griech. μερίς Teil, μερισμός Teilung der Güter liegt zu fern“.¹⁾

Исто тако мора се ставити у овај низ научних напора и разлагање К. Кадлеца већ због могућности ширине утицаја, пошто је написано од угледнога правнога историчара и објављено на једном светском језику:

„Les paysants étaient presque tous établis sur un sol qui ne leur appartenait, qu'il fût au souverain, ou à l'Église, ou à de gros propriétaires laïcs. Dans les monuments serbes, ils s'appellent *meropsi* (sing. *meropeh*) et leur terre *meropšina*; l'étymologie la plus récente rattache ce mot à l'albanais *mjer* „pauper“ et *rop* „familia“; celle qui le rattache au nom de la tribu thrace des Néropes est vieillie“.²⁾

Држим да се не варам када тврдим да је ово тумачење израза меропих К. Кадлец прегледао из једне публикације у коју је смео имати довољно поверења. На уму ми је у много чему примерна едиција: Thallóczy L., Jireček C. et Sufflay E., *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, I, 1913. Тамо су под бр. 746 саопштени и изваци из Дечанских повеља с постављеним научним задацима о њима који нипошто нису за презирање. У краткој латинској садржини једнога одељка стоји и ово: „Sequitur lex pro colonis (*meropsi*) et tributariis *socagii* (*socalnici*)“ (222), што је дало повода издавачима да и меропхе унесу у „*Index regum*“ и тако изазову илузију као да је реч меропих сада поуздано разјашњена. Тамо се чита ово:

„*mjerop*, (*merop*, *merops*, *servus*, ab alb. *mjer*, *pauper* et *rop*, *familia*; v. Truhelka, *Die geschichtliche Grundlage der bosnischen Agrarfrage* (Sarajevo 1911) 6.“ 289.

¹⁾ *Jireček C.*, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, I, 1912, 71. Скоро од речи до речи поновно је овај уздах К. Јиречека. *Т. Тарановски*: *Историја српског права у Немањинској држави*, I, 1931, 51: „Порекло тога термина није познато;“ у пространоме разлагању о меропсима (51—71) требало је извести бар неколике покушаје тумачења.

²⁾ *Kadlec K.*, *Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit des des peuples slaves*, Collection de manuels publiée par l'Institut d'études slaves, III, 1933, 105.

Ја слутим у писцу овога тумачења М. Шуфлаја и не смем прећутати да се он овде позвао на слабијега албанога и од себе.¹⁾

III

Стојан Новаковић дао је на једном месту где би се то тешко очекивало, у оквиру малог чланка, део своје научењачке исповести, који нипошто не сме бити превиђен. У чланчићу „*Gokje et сокалникъ de la Serbie du Moyen âge*“ (Archiv für slav. Phil., XXVII, 1905, 175—81) он је признао ово: „L'été passé ayant eu un peu plus de loisir, je me suis mis à prendre en considération le diplomatarium balcanique de son coté byzantin. L'effet de cet essai a été très intéressant. J'emportais l'impression qu'on doit avoir quand on lit un original après en avoir longtemps lu seulement les traductions. J'avais devant moi une fois aussi les modèles qui avait servi à nos logothètes“. (175). Ја нисам бојажљив и уздржљив у признању и истицању дубоких и пространих утицаја Византије на наш развитак у средњем веку, али се ипак не бих одлучио да дадем пуни пристанак на горњу изјаву. Високо је ценим, радо наглашавам да студије у наговештеноме правцу од С. Новаковића могу бити веома плодне, и досад су и донеле већ плодове који јамачно нису за презирање. Но проблем наше друштвене организације и државне структуре у средњем веку много је сложенији, а да би могао бити обухваћен и исцрпен само с прегледањем византинских установа. И где нам је Византија била, како Новаковић вели, узор, ми се нисмо ограничавали на ропско прегледање, него смо успешно тежили за прилагођавањем византинских установа нашим потребама. С. Новаковић на основу неколико примера, за које је веровао да су уверљиви, извео је опште закључке, који су вазда занимљиви и када им се пуна тачност мора одбацити.

У похваљеноме чланчићу расправљао је, како се види, С. Новаковић о два и до данас не потпуно сигурно утврђена израза, соће и сокалник, и сматрао је да су преузети из Византије. А какво је било његово мишљење о речи меропах? У своје објашњењу уз чл. 67 Душанова Законика, другог издања, Новаковић се задовољио тиме да рекне, како је меропах исто што и парик, „данашњим језиком“ насељеник. Да ли то значи — старинским језиком меропах? Ја не знам. Може бити да је он тако мислио, и за такво веровање има, можда, потврда у маломе саставу Стојана Новаковића „Die Ausdrücke себрь, поч'тењ und м'фропшина

¹⁾ Ова хипотеза претпоставља да би Срби у источним областима, где није било Албанаца у множини, сложили један израз од две албанске речи, који није познат ни у западним српским странама, ни у Албанији.

in der altserbischen Uebersetzung des Sintagma von M. Vlastares“. Тамо се, при крају, може ово читати:

„Darnach entspricht мѣроп'шина dem griech. Ausdruck παροικία, folglich мѣропѣхъ dem griech. πάροικος. Allein in serb. Denkmälern kommt auch der (522) Ausdruck парикъ vor, offenbar = πάροικος. Darnach müssen die Ausdrücke парикъ und мѣропѣхъ von gleicher Bedeutung sein und sich so zu einander verhalten, wie z. B. парамоунъ und стража und ähnliche parallelen zwischen einem entlehnten Fremdwort und der slav. Uebersetzung deselben. Für jetzt so viel.¹⁾

Одавде би излазило да је меропшина преведен српски израз за грчко παροικία, а мѣропѣхъ да је српски исто што и грчки парикъ = πάροικος.

Ја бих много волео, када би нам одређеније било казано да Стојан Новаковић не гледа у речи мѣропѣхъ страну реч, као Миклошич јамачно а Даничић по свој прилици, него старинску српску, о којој бисмо радо знали и Новаковићево мишљење, ако га добро тумачимо, какав јој је корен или, тачније, од чега је сложена. Но Стојан Новаковић је задужио нашу науку с толиким својим решењима тешких проблема из историје нашега права средњега века да би било неупутно и неукусно пребацити му што нам их није све оставио као на длану решене.

Пре растанка с овим питањем да поставим ново, досад недирнуто, а које је од несумњиво велике важности: Да ли су стари Срби осећали реч меропах као своју или туђу? Да ли су у њој гледали, можда, грчку реч и уносили је као μέροπες у грчки писане српске владарске повеље? Нису. Тамо су зависни ратари, меропси, само парици. Ово се не сме сметати с ума.

Проблем постанка и значења израза мѣропѣхъ несумњиво и данас постоји. Не треба чак затварати очи ни пред двоумицом да ли је доиста мѣропѣхъ или је мѣропѣхъ. Дакле, ни традиција речи није беспрекорно утврђена. А што се порекла тиче, то постоје могућности трачког, грчког, албанског и српског корена. Без решења овога проблема остају сви напори о испитивању положаја меропаха у старој српској држави бар непотпуни, ако не чак и несигурни.

Никола Радојчић

¹⁾ Archiv für slav. Phil., IX, 1886, 522—3. Ништа поузданије не може се ишчитати ни из разлагања Новаковићева уз 34 чл. Душанова Законика у његовом другом издању (168—9).